

ЎШМЖ

Адабий-бадий,
ижтимоий-сиёсий
ойбитик

110

Феврал

1982 йилдан чиқа бошлаган

Муассислар:

Ўзбекистон ЛКЕИ
Марказий
Қўмитаси ва
Ўзбекистон
Ёзувчилар
уюшмаси

Бош муҳаррир:

Омон МАТЖОН

Таҳрир ҳайъати:

Эркин АЪЗАМОВ
Эркин ВОҲИДОВ
Хуршид ДАВРОН
Владимир ЖОНИБЕКОВ
Жиянбой ИЗБОСКАНОВ
Ҳамид ИСМОИЛОВ
Насриддин МУҲАММАДИЕВ —
масъул котиб
Олим ОТАХОНОВ
Азим СУЮН
Абдуқодир ЭРГАШЕВ
Нурали ҚОБУЛ
Абдурашид ҚОДИРОВ
Усмон ҚУЧҚОР
Ғаффор ҲОТАМОВ —
бош муҳаррир ўринбосари

Тошкент
«Камалак» нашриёт-матбаа
бирлашмаси

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No TK 179

«ЭЙ НАВОИЙ»

Доктор Темуր Хўжаўғли —
мударжим,
Туркиянинг Мармара дорилфу-
нуни мударриси,
«Бугунги Туркистон» хабарнома-
си муҳаррири...
ҳам бунинг устига закий ва но-
зиктаъб, хушфеъл инсон...
эҳтимол, шунинг учундир, унинг
зоҳирий сифатлари аксар ёшлар
дилида бирваракайига меҳру ҳа-
вас уйғотди.

«Ман гурбатда эмасман, гурбат
маним ичимда,— бир турк шоири
шундай деган. Ва мен шу сатрга
хиёл ислоҳ киритиб, айтишни истар
эдимки,— Ман Ватанда эмасман,
Ватан маним ичимда!

Қирқ уч йил олис юртларда
юриб, она Ватан деган, улуғ Тур-
кистон деган табаррук тушунчани
жони-дилимда ардоқлаб яшадим,
бугун унинг васлига етган бир
маҳалда билмайдурманки, мен Ва-
тандаманми ё ўз юрагимда? Жону
дилимда?

Йигирма икки йил аввал, ва-
фотларидан илгари ҳузурига мени
чақириб, отам айтганлар: — Уғ-
лим, бугундир, эртадир оламдан
ўтаман. Рози бўл. Сенга бу юрт-
ларда қаср қолдирмадим, уй-жой,
мол-дунё қолдирмадим. Мендан
қолмиш мерос шуки, Ватан ҳасра-
ти, она юрт қайғусидир!

Биз — хориждаги туркистонлик-
лар, қачон қараманг, шу Ватан
ҳасрати, шу юрт қайғуси билан
ҳаётмиз. Ва сиз — унинг меҳрини
эмиб яшаётган азизлар шуни би-
лишингизни истар эдикки, бизнинг
бу соғинч, бу доғу ҳасратда ға-
разли бир ният, ортиқча бир даъ-
во йўқ. Фақатгина соғинч, онаизор
меҳрига қонмаган фарзанднинг
дилни ўртагувчи соғинчи — Ватан-
га муҳаббат бор унда, холос».

«АВЛОДИ!»

Унинг мунг тўла армонли сўзини
тинглар экансиз, она Ватан деб
аталмиш анеланмаган Армонни,
фарзандлик бурчи деб аталмиш
узилмаган Қарзни, кимлигингизни
қайта ва теран ҳис этмаслигингиз
ҳеч мумкин эмас. Ва айни пайт-
да мударрис ҳақидаги дастлабки
тасаввур секин-аста сизда ўзгара
боради, энди у хорижда беармон
яшаётган тиниб-тинчимас, турфа
хил етишмовчиликлардан холи ин-
сондан Ватан ҳасрати адоий тамом
қилган фожеий қисматга айлана-
ди. Сиз эса беихтиёр Ватандан
олисда, шу юрт ҳажрида кўйиб,
шу заминга талпиниб гурбат ила
кун кечираётган юзлаб ва минг-
лаб темурхўжалар ҳақида ички бир
оғриқ билан ўйлай бошлайсиз...

Заҳириддин Муҳаммад Бобур
хусусида фикр юритиб, шундай де-
ган эди у:

«Кўзлаган муродига етса киши,
Ё барча муродларни тарк этса
киши.
Гар иккиси муяссар бўлмас экан,
Бошин олиб бир сорига кетса
киши.»

Бобур шоҳ ҳам ўн олтинчи аср-
нинг бошларида Туркистондаги му-
раккаб сиёсий вазият туфайли азиз
Ватанидан ситилиб чиқиб кетган,
шунга мажбур бўлган у, Ватанини
тарк этмаган бироқ...»

Тему́р Хўжаўғли

Мураккаб сиёсий вазият туфайли
вақтида Ватанидан ситилиб чиқиб
кетган, умрини хорижда ўтказган
яна бир ҳаммиллатнинг ҳасратла-
ри менинг ёдимда. Саудия Ара-
бистонида истиқомат қилади у, ис-
ми Абдулҳамид. Кўзда ёш билан
шу киши айтганки, не кўргуликка
гувоҳ бўлмадим, ука. Ҳаммиллат-
лар юртида қолган зоту зурриёди
ва ёки онаизоридан, Ватанидан бир
мужда кутиб, уларнинг тирикли-
гини ҳам, ўликлигини ҳам билмай
етмиш йиллаб ҳижратда яшаган-
лар, етмиш йиллаб адоқсиз ҳасрат
билан шу ёққа кўз тикканлар. Ва
ахийри, сўнги лаҳзада ўша зоти
ва ёки онаизорининг исмини айтиб
фарёд чеккан кўйи армон билан
оламдан ўтганлар...

Булар барчаси оламнинг турли
бурчакларида сочилиб ётган, пар-
чинланган Қисматнинг бевосита
бизга дахлдор мунгли унлари, су-
вайдоларидир. Ва улар лоқайд қол-
дирмайди бизни, дилда тугилган
ўйлар, тилдан тилга кўчиб яшовчи
нақллар тасаввурни тўйинтиради,
солнома кемтикларини тўқислаш-
тириб боради, оқибат жамулжам
ҳолида мана шу Ватан, унинг кеч-
миши, қиёфасини ташкил этади.

Гаффор Ҳотамов

ТЕМУР ХУҶАЎҒЛИ: — Одил ака, мана, узок юртларда яшаб, кирк уч йилни хорижда ўтказиб, барча мухожирларнинг фарзанди сингари киндик қоним чет элларда тўкилиб, Ватанни соғина-соғина, ниҳоят, азиз диёрга келиш менга насиб этди. Сўзимнинг бошида шуни айтишим керакки, ташрифимга сиз сабабчисиз. Таважжух кўрсатиб менга даъватнома юбордингиз, бундан бошим кўкка етди, чунки мен севган, мен кадрлаган улуғ бир ёзувчининг каминага даъватнома юборгани катта бир ифтихор василасидир. Сиздан ўта миннатдорман. Ватанимни кўришга муяссар бўлдим. Андижон, Тошкент, Самарқандда, отам юрти Бухорода кезиндим, бу ерлик кишилар, халқимизнинг солих ўғлонлари, улкан иқтидор соҳиблари билан дилкаш суҳбатлар қурдим. Мана, бугун сизнинг хонадонингизда ўлтирибман, бунчалик ширин дийдорни бир йил олдин ҳаёлга келтириш кўп мушкул эдики, Ватанга бораману Одил ака билан юзма-юз ўтириб дардлашаман, деб ҳаёлимга ҳам сиғдира олмасдим. Аслида сиз мени унчалик танимайсиз, мен эса сизни яхши танийман, сизнинг асарларингизни, «Диёнат», «Улуғбек хазинаси»ни қайта-қайта ўқиганман, ҳозирги кунда «Улуғбек хазинаси»ни Туркия туркчасига таржима қилганман, аммо бу оддий бир таржима эмас, балки сизнинг асарингиз маъзига сингдирилган нажиб маъноларни усмонли туркийда ифодалашга ҳаракат қилаётирман, албатта, менинг иқтидорим сизникичалик эмас. таржима жуда кийин кечмоқда, аммо шунга эришишни истаялманки, токи десинлар: «Бу асарни Одил Ёкубов туркча ёзган!»

Ижозатингиз билан сизга бир савол берсам: чет элларда яшаб турган, Австралиядан тортиб Покистон, Туркия, Арабистон, Афғонистон, Оврупо мамлакатлари ва Амрикода яшаётган туркистонликлар ҳақида нима дея оласиз?

ОДИЛ ЁКУБОВ: — Ўзбек халқи бошига тушган беҳисоб ташвишлар туфайли, ўша ўктабир инқилобни деб аталган, лекин бугун бу бемаврид инқилоб эди, дея жами рус зиёлилари, ҳатто фирка аъзоларининг бир қисми ҳам тан олаётган, кўпчиликни айрилик пўртанасига тортган ўша инқилоб туфайли ватандошларимизнинг бошларига ҳам кўп кўргуликлар, қайғу-ситамлар тушиб, хорижий элларга тарикдай сочилиб кетганлиги ҳануз тузалмас дардларнинг биридир. Биз улуғ маърифатпарвар юртдошларимиз қандай кулфатларга дучор этилганлигини биламиз ва бунинг учун жуда қаттиқ қайғураемиз. Айни замонда диалектика деган бир тушунча бор-ку! Ушбу тушунчага биноан, ҳаётда содир бўладиган ҳар бир воқеанинг ҳам яхши, ҳам ёмон томони мавжуд. Шу маънода бизнинг ватандошларимиз, гарчи ўз ватанларидан айрилиб, бошларига кўп мусибатлар тушган эса-да, биз вокиф бўлиб турганимиздек, улар ҳоҳ Амрикода бўлсин, ҳоҳ Олмонияда бўлсин, ҳоҳ Хитой ёки Арабистонда бўлсин, ўз иқтидорлари, қувваи ҳофизаларига таяниб, уздабуронлиги ва ишбилармонлиги туфайли ўша мамлакатларда йўқ бўлиб кетмаганларидан биз хурсандмиз, биз шунинг учун ҳам хурсандмизки, улар хору зор бўлишгани йўқ, аксинча, ўша жойларда дарҳол инглиз, фаранги, немис тилларини ўрганишиб, араб ва япон тилларини эгаллаб, шу халқлар ичига киришиб, уларга бирор ёмонлик қилмай, аксинча, еган тузларини ҳам оклаб, иззат-иқром топган юртдошларимиз ҳақида кўп эшитамиз ва бундан бизлар ҳам фахрланамиз. Негакки, улар бизнинг жамиятга тамомила бегона ижтимоий тузумда кадр ва мавқе топиши учун, табиийки, фавқуллода тадбиркор, заки инсонлар бўлиши керак эди ва буни амалда тасдиқлашди ҳам. Хориждаги

Одил Ёкубов

минг-минглаб ватандошларимиз ҳақида шундай дейиш мумкин ва бундан мамнунмиз. Тарки ватан қилган кимсалар ҳақидаги бўхтонлар, улар Ватанини сотган деган таъналарга бугунги кунда барҳам бериляпти. буни давлат ва ҳукумат раҳбарлари, жумладан, Михаил Сергеевич Горбачев ҳам қайта-қайта таъкидлаётир. Бу ҳақиқатни биз — ўзбек зиёлилари ҳам қайтадан теран идрок этаётирмиз. Ҳозир хорижга бориб келаётган зиёлилар миқдори ўсди. У ёкка борган вакилларимиз, мутахассислар, ижодкорлар улар билан астойдил суҳбатлашиб, ҳоҳ Амрикода бўлсин, ҳоҳ Туркияда бўлсин, ҳоҳ Олмония ёки Фарангистонда бўлсин, ватандошларимизнинг нияти ғараздан холи эканлигини, Шўрлар Иттифоқига муносабати самимий эканлигини таъкидламоқдалар.

ТЕМУР ХУҶАЎҒЛИ: Раҳмат, Одил ака! Билдирган мулоҳазаларингиз ўринли. Бобур шохдан тортиб турли сабаб билан юртдан чиқиб кетган ватандошларимиздан султонлар сулоласи чиққан, лекин гадо бўлган бирор ўзбек ё қозокни учратмайсиз. Мухожиротдаги кейинги етмиш йиллик тарихимизга назар солсак, иккитагина қотиллик ҳодисаси бўлган, у ҳам бўлса номус-шаън билан боғлиқ. Бундан бўлак қотиллик, порахўрлик, ўғрилик ёки бошқа бир жиноят билан қамоқда ётган ватандошимиз йўқ. Бунинг сабаби сиз эътироф этган улуғ ҳақиқатлар билан изоҳланади. Бизнинг ватандошларимиз ҳоҳ Австралиядо, ҳоҳ Ҳиндистонда, ҳоҳ Оврупо мамлакатларида, ҳоҳ Олд Осиёда бўлсин, ишчи бўлиб ишлаганлар, дўкон очганлар, кўча супурганлар, лекин бирон-бир лаҳза ўзларининг улуғ бир миллатга мансуб эканликларини унутмаганлар, унинг шаънини ерга урмаганлар. Қайси бир соҳада ишлашмасинлар, қиска муддат ичида ўзларини ўнглаб олишиб, дўкандор бўлганлар, кейин йирик корхоналар очганлар, эътибор топганлар. Амрикода Нарзикул деган ҳамшаҳримиз бор эди, икки йил олдин вафот этдилар, шу киши Амрико харбий уюшқларига усқуналар тайёрлайдиган учта йирик заводнинг эгаси эди. Бизлар учун бу катта ифтихор намунаси эди, чунки Амриконинг катта бойларидан бири ҳисобланарди. Чет элларга чиқиб қолган Бухоройи шарифлик шайхлар авлодидан икки киши Амриконинг йирик миллиардерларидан ҳисобланади. Уларнинг «Атлантик» деган пластинка ёзув ширкати бор. Амрико санъати юлдузларининг қуй ва кўшиқларини миллионлаб нусхада ёзиб чиқармоқда-

лар. Шунингдек, бизнинг ватандошларимиз каторида олимлар, фозиллар ҳам кўп. Туркия дорилфунунларида, Арабистонда, Оврупо илмгоҳларида дарс берадиган йирик олимларимиз ҳам бор. Саид Али Анқара деган йигирманчи йилларда Бухоро жумҳурияти томонидан Олмонияга юборилган ажойиб бир тошкентлик олим Туркияга қайтиб, физика ва кимё соҳасида улкан кашфиётлар қилган. Чигатой деган бир олимимиз социология (ижтимоият) соҳасида машҳур бўлган, шунингдек, катор юртдошларимиз ҳуқуқшунослик жаҳасида, туркшуносликда эътиборга молик илмий тадқиқотлар яратганлар. Ҳатто туркиялик туркларнинг ўзи ҳам бундан севишиб, Ўрта Осиёлик ота-боболаримизнинг фарзандларига қаранг, улар келиб бизга ҳолис хизмат қилмоқдалар, Туркистонга минг раҳмат, улуғ Бухорога минг раҳмат, дейишмоқда. Албатта, бу қувонарли ходисадир.

Одил ЕҚУБОВ: — Темуржон, халқимизнинг сиздай бир фарзанди шунча ташвиш-саргардонликлардан кейин жаҳоннинг тараккий топган мамлакатида — Истамбулдаги Мармара дорилфунунида таълим бериши бизни хурсанд қилади.

ТЕМУР ХҲЖАЎҒЛИ: — Шунинг ҳам айтишни истар эдимки, Колумбия дорилфунунида Сталин ўлимидан кейинги давр ўзбек ва қозок романларида миллий онг масаласига доир докторлик ишимни ҳимоя қилдим. Бу ишда мен асосан сизнинг романларингизни тадқиқ этдим, Одил ака, чунки бизнинг бошқа ёзувчиларимиз миллий масалаларда ёзишга журъат кўрсатмаган бир даврда сиз катта жасорат билан ўша «Диёнат» деган романингизни яратдингиз. Албатта, «Улуғбек хазинаси» улкан бир асар, мен учун ҳам қадрли, Чингиз Айтматов таъбири билан айтганда, бизнинг фахримиз! Аммо негадир «Диёнат» менинг юрагимга яқин, ўша Отақўзи, унинг, айниқса, отаси қабрини зиёрат қилиши, шунда кўкрагига уриб, менинг масжидим, имоним мана шу ерда, дейишидан, ҳар гал ушбу саҳифани ўқиганимда кўзларимдан тиркираб ёш сизади, «Улуғбек хазинаси»да Али Қушчининг Ватандан чиқиб кетаётган дамдаги изтироблари ҳеч маҳал кўнглимдан чиқмайди. Гарчи ўзим Ватандан ажралмаган бўлсам ҳам, отам Усмонхўжа 1920 йил шундай кулфатни бошидан кечирган. Ҳар гал «Улуғбек»ни мутолаа қилганда жудалиқнинг шу ситамини дилдан туяман.

Докторлик ишимнинг буюк бир қисмида сизнинг кисса ва романларингиздан, шунингдек, Илёс Есенберлин, Дўканбой Дўстқонов асарларидан парчалар келтирдим. Чет элликларга, америкalikларга шуни исботлашга ҳаракат қилдимки, бизнинг Абдулла Қодирий, Абдурауф Фитрат, Чўлпон асос солган замонавий ўзбек насри қирқинчи-эллигинчи йилларда оғир даврлардан ўтди, олтишинчи йиллардан кейин Одил Еқубов каби бошқа бир катор адибларнинг кучи билан миллий адабиёт бўлиб сақланиб қолди. Ҳеч бир замон ўз миллий жилдоларини йўқотмади. Айниқса, сизнинг кейинги романларингиз, ҳозирда «Ешлик» ойномасида асарлари чоп этилаётган истеъдодли носирлар ижодида силкиб турган миллий руҳ менинг фикримнинг далилидир.

Ўзбек адабиёти деган айрим бир адабиёт бор. Ҳеч бир вақт бу адабиёт йўқ бўлмайди, чунки унинг илдиэлари бизнинг урхун ёзувимизга, қорахонлилар адабиётига бориб тақалади.

Афсуски, ўзбекчадан бевосита жаҳон тилларига таржима қилиш тузук йўлга қўйилмаган. Сиз лойиқ бўлган ўрнингизни жаҳон микёсида ҳали топмаганлигингиз аслида шу билан изоҳланади. Сиз Шўролар Иттифоқидагина эмас, жаҳон микёсидаги улкан бир ёзувчисиз.

Одил ЕҚУБОВ: — Темуржон, шу маънода сиз ҳақсизки, бу ёруғ оламда ўзбек адабиёти деган айрим бир адабиёт бор ва ҳеч бир вақт бу адабиёт йўқ бўлмайди. Фақат сўнги йилларда у жаҳон адабиётининг мумтоз намуналари билан ёнма-ён тургулик «Чинор»дай, «Уфк»дай, «Юлдузли тунлар»дай, «Умид», «Қафасиз кўмилганлар»дай қомил асарларни, Ўткир Ҳошимов, Шукр Холмирзаевдай носирларни бизга инъом этди. Бу адабиёт Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Ҳалима Худойбердиева, Омон Матжон, Жамол Камол, Гулчехраю Ойдин Ҳожиева, Рауф Парфи, Мухаммад Али сингари ўнлаб ёрқин истеъдодлар назми билан умуминсоний маънавиятни тўйинтирди. Ҳар бирининг ижодига мен чексиз эҳтиром билан қарайдиган навқирон шоиру адиблар хусусида сўз очилса агар, бу суҳбатнинг адоғи бўлмайди...

Улар яратаётган маънавий неъматлар нечоғлик тез умуминсоний мулкка айланиши эса, табиийки, аслиятдан таржима билан бевосита боғлиқ.

Қилинажак ишлар, ниятлар катта. Эҳтимол, шундай қунлар ҳам келар: шоиру ёзувчи табиатни муҳофаза қилиш, тилига давлат мақоми бериш, пахтанинг харид нархини ошириш учун курашга умрини сарфламас, улар ўзларини буткул ижодга бағишлар. Шунда имоним қомилки, бу адабиёт биз ҳаёл қилгандан ҳам сержило, қомил, қудратли бўлади.

Бу адабиёт не-не сиймоларни етиштириб бермади. ахир!

Умуминсоний маънавий кадриятларнинг бугунги микёсларини, бугунги маърифий босқични, масалан, дейлик, Навоий ҳазратларининг жавоҳиротисиз тасаввур этиш қийин.

Навоийнинг қамини маълум насрий асарлари, айниқса, унинг шеърини тенгсиз бир уммондир. Ҳали бу шеърини, гарчи яралганидан буён беш юз йилдан зиёд вақт ўтса ҳам, жаҳон олимлари томонидан тўлиқ ўрганиб чиқилган эмас. Минглаб олимлар Навоий асарларини ўрганган бўлсалар ҳам, унинг барча асарларини ўрганиб, ниҳоясига ета олган эмаслар. Мен демокчиманки, Ижодий фикрлар теранлиги, инсон қалбининг энг нозик, энг сезгир торларини черта олганлиги жиҳатидан, инсон маънавий оламини қамраб олиши жиҳатидан Навоий дунёдаги энг улуғ мутафаккирлар сирасига қиради. Шунинг учун ҳам Навоий ижоди, шоир яратган улуғ дostonлар ҳақида, у дунё халқларига, биринчи навбатда туркий халқларга, жумладан, ўзбек халқига ҳадя қилган «Ҳамса»си ҳақида сўз кетганда, бинобарин, бир сўз билан, бир тадқиқот билан қамраб олиш жуда қийин унинг кадр-қимматини. Ўзбек халқи бошқа туркий халқлар сингари Навоийни ўзининг маънавий падари, йўлбошчиси сифатида танийди. Навоийнинг инсонпарвар ғоялари ўзбек халқининг виждони, ори, номусидир. Мана шу гапларнинг барча-барчасини Навоий айтиб кетган ва Навоий бизнинг бугунги ҳаётимизни қузатиб тургандек, энг муҳими, у бизга ҳақамлик қилиш, эй халқим, мана бу ишинг тўғри бўлаётибди, мана бу ишинг тўғри бўлмаётибди, деб ҳукм чиқаришга ҳақли бўлган буюк сиймолардан биридир. Ўзбекнинг уйда китоб жавони бўлса, шу жавондаги китобларнинг тенг ярми Навоийнинг китоби. Навоийнинг дostonлари, Навоийнинг ғазаллари. Бизнинг халқ суйган ҳофизларимиз айтадиган ашулаларнинг аксарияти Навоий ғазалларига басталанган. Бизда тўй-ҳашам йўқ, у ерда Навоий ғазалари айтилмаса, шу ғазаларга басталанган кўшиқлар қуйланмаса, шу кўшиқларни тинглаб ўтирган кишилар чайқалиб кўзларига ёш олмаса! Бизда бирон-бир хонадон йўқки, зурриёди Навоийнинг севиқли қаҳрамонлари Фарход

ё Ширин, Лайли ёки Мажнун, ёхуд Алишербек номини олмаган бўлса!

Навой таваллуд топган куннинг беш юз эллик йиллиги наинки Шўролар Иттифокида, балки жаҳон миқёсида нишонланади. Аини шу кунларда Навоий асарлари Туркияда, Фарангистонда, Амрикода нашрдан чиқаётир. Нашрларнинг синов нусхалари жумҳурият Ёзувчилар уюшмасига етиб келди ҳам.

Мен ўйлайманки, Туркияда ҳам бу қутлуғ санага ҳозирлик катта, турк халқи шубҳасиз Навоийни бир туркигўй шоир сифатида азиз билади, тўю ҳашамимизда биз билан бирга севинади, улуг аждодига эҳтиром кўргизади.

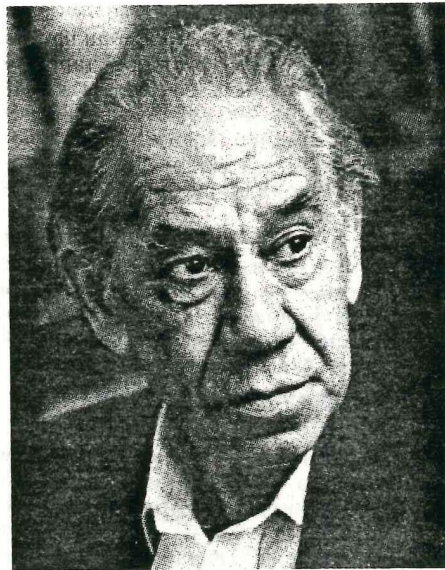
ТЕМУР ХУҶАУҒЛИ:—Биз—хориждаги туркистонликлар ҳам бобомиз ҳазрати Навоийга чексиз бир эҳтиром билан қараймиз.

Ёдимда, у пайтлар ҳали мен жуда ҳам ёш эдим, отам менга Навоий ғазалларидан ўқиб берар эди. У киши ҳазрат Навоий номини тилларидан қўймас, мен эсам ҳали мурғак эмасми, шундай отлик бир қўшиқчи бўлса керак, деб ўйлар эдим. Негаки, отам ҳазратнинг ғазалларини айрим бир усул билан ўқиб эдиларки, кейинчалик англаб етсам, бу аруз бўлиб, шеър муайян мақомда ўқилар экан.

Мақтабга боргач, секин-аста ҳазратнинг ким эканлигини англаб етдим. Табиийки, мен ўзбек мактабида таълим олмаганман, мактабда тўртинчи синфда — ёдимда бор,— муаллимамиз, у киши ҳозир ҳам ҳаётлар, жуда маърифатли хоним эди,— ҳар доим мени:—Эй, Навоийнинг авлоди, кел бу ёққа,— деб чакирар эдилар, мен эса келиб отамга айттардим:—У киши нега менга бундай дейдилар? Ахир мен Усмонхўжанинг авлодман-ку?!

Отам дерди:—Йўк, бизга нисбатан, биз — туркистонликларга нисбатан ҳурматини изҳор этиб шундай дейди, чунки Навоий ёлғиз туркистонликларнинг эмас, балки барча туркий халқларнинг улуг шоири, Навоийнинг улуглиги шундаки, унинг таъсир доираси фақат Туркистон чегаралари билан чекланиб қолмаган, ҳам Эронга, Онатўлига, Тотористонга, Қримга етиб борган, Навоий бўлмаса эди, усмонли, озарий туркларидан Фузулий деган шоир чикмас эди,— деб айттардилар. Фузулийнинг устози Навоий, буни унинг ўзи ҳам эътироф этган. Тўғри, Навоийга қадар ҳам Рудакий, Низомий сингари катор улуглар ўтган, аммо улар форс тилида ижод қилганликлари учун бизнинг туркий тилимиз, туркийча шеърият мақомлари Навоийнинг ижоди баробарида тенгсиз қамолот касб этган.

Маълумки, шунга қадар илм тили араб тили деган тушунча ҳукмрон бўлган, шунинг учун ҳам Ибн Сино, ал-Беруний, ал-Хоразмий каби Туркистон фарзандлари ўз асарларини шу тилда яратишган. Шоирлар эса назми форсийда битганлар. Туркий тил эса ҳарбий тил, жанг маҳали қўлланиладиган тил деб қаралган. Бу тилда латофат, жозоба, назмий истилоҳларни ифода этиш кўрки йўк, деб ҳисобланган. Холбуки, бу жозиб тилда бизнинг ота-боболар 732 йилда Урхун водийсида тошларга бизнинг Урхун деб аталмиш ёзувимизда ўлмас битиклар битишган. Албатта, бу бизгача етиб келган обида, дунёга маълум ҳозир. Хунлар замонида аждодларимизнинг ўз ёзуви бўлган. Бу Византия, Хитой тарихчилари томонидан эътироф этилган. Хунларнинг тили, ёзуви бўлган, бироқ улар ўз битикларини терига битишган. Шунинг учун ҳам, афсуслар бўлсинки, ўтган жангу жадаллар, кирғинлар ва бошқа талофотлар оқибатида улар бизга қадар етиб келолмаган. Фақат бизнинг Тўнқуқ, Қул тигин деган аждодларимиз тошга битган ёзувлар сақланиб қолган. Ва бу ҳам

Шукрулло

Оврупо шарқшунослари томонидан кашф этилган. Токи шунга қадар туркий халқлар фақат жангу жадал билан машҳур бўлган, юрт босиб олган, тилида, маданиятида нафосат бўлмаган, деб қаралган, фақат ўша битиклар кашф этилгач, ўтмишимизга хайрхоҳ назар билан қараш юзага келди. Ўша Урхун ёзувидаги маънонинг теранлигига аҳли дунё ҳамон хайрат билан қарайди, шу қиссагина, мухтасар битикларда бу қадар улуг тушунча мужассамлиги барчани лол қолдиради.

Мана шу маданиятни янада юксак мақомларга олиб чиққан ҳазрати Навоийдир. У кишининг хайратангиз салоҳияти шундаки, ўзларидан бу қадар пурмаъно, бу қадар кўп жилдли асарлар қолдирган. Уларнинг ҳар сатрида бепоён тафаккур мужассам. Айтиш керакки, чигатой адабиётигина эмас, усмонли турк адабиёти ҳам Навоий ҳазратларининг маънавий таъсирида янги поғоналарга юксалди.

Шу маънода агар Туркияга бориб, Навоий бизнинг шоиримиз, дегудек бўлсангиз, улар норози бўлишди ва айтишадикки, йўк, Навоий бизнинг шоиримиз! Сўнг дейдиларки, сизнинг Туркистондаги кутубхоналарда Навоийнинг қайси бир асари қўлёзмаси сақланмоқда, хўш? Ахир барчаси бизда-ку! Бизнинг кутубхоналарда сақланмоқда-ку!

Туркияда навоийшунослар кўпгина тадқиқотлар яратишган, йирик олим Фуод Қўктўнлидан тортиб бўлак олимларгача бу борада қимматли ишлар қилишган. Фуод Қўктўнлининг фикрича, Алишер Навоий барча туркий халқлар адабиётидаги ягона дохийдир. Навоийдек улуг шоир ундан аввал ҳам, ундан кейин ҳам ер юзига келган эмас.

Дарҳақиқат, Туркияда Алишер Навоий ижодига эътибор чексиз. Бошланғич мактаб ўқувчилари шоир ижодини яхши билишди, унинг асарларини чигатой туркийсида мутолаа қилишди, дорилфунунларда ҳам шундай. Мен Истамбул дорилфунунни турк тили ва адабиёти бўлимида ўқидим, бу бўлимда Фузулий ижодига бир семестр давомида 18 соат вақт ажратилади, шу вақт ичида улуг шоир асарлари таҳлил этилади, Навоий ҳазратлари ижодига эса 32 соат вақт ажратиладики, шу вақтдаги сабоқда унинг ғазаллари, ғазал-

ларидаги мазмун, истилоҳлар йирик олимлар томонидан тадқиқ ва тақдим этилади. Бизга сабоқ берган атоқли олим, устозимиз профессор Али Нихот Тонгла ҳазратнинг бир байтини беш кун мобайнида таҳлил этган, шу байт замиридаги истилоҳлар, муаммоларни изоҳлаб бериш баробарида бутун бошли туркий адабиётини таҳлил этиб чиққан. Шайх Фузулий, ё Шайбонийхон, ёки бўлак бир туркигўй шоир асари хусусида сўз кетар бўлса, у киши, мана, кўрдингизми, мана бу тимсол, мана бу маъно Навоидан кўчган, дея изоҳ бериб ўтар эдилар.

ШУКРУЛЛО: — Иним Темурхўжа, сиз Навоийнинг буюклиги, ақл бовар қилмас даражада қолдирган адабий мероси, тафаккур дунёсининг бекиёслиги хусусида батафсил гапирдингиз, хайрат билан сўзладдингиз. Буни келтириб чиқарган омиллар нима? Биринчидан, Навоийнинг ўзи айтганидек:

**Одабий эрсанг демагил одами,
Оники йўқ халқ ғамидин ғами.**

Буюкликнинг омилларида бири халқнинг ғами билан яшашдадир. Албатта, шунинг ўзигина буюкликни намоён этолмайди, бунинг учун, табиийки, улкан иктидор ҳам, шунинг баробарида илм-маърифат бўлмоғи керак. фикри ожизимча, Навоий ҳазратлари тангри ато этган туғма истеъдодга эга бўлганлар. Ақл бовар қилмас даражада кўп ва хўп ёзишлари шу билан изоҳланса эҳтимол. Шунинг учун ҳам худо кўнглига солган маъноки бор, унга уйғун шакл топган, ўлмас санъат асарига айлантирган. У вазн ва ёки қофия излаган шоир эмас, барча-барчаси табиий йўсинда туғилган.

Иккинчидан, миллатнинг қиёфаси — тил. Навоий ҳазратлари халқнинг ўзидан олиб, халқнинг ўзига ўлмас обидалар қолдирган санъаткор, маданиятимиз кадимийлигини тасдиқлаган, уни янада камолотга етказган улғу шоирдир.

**Гурбатда ғариб шодмон бўлмас эмиш,
Эл анга шафику меҳрибон бўлмас эмиш.
Олтун қафас ичра гар қизил гул бутса,
Булбулга тикондек ошён бўлмас эмиш.**

Мана, ҳозир мен, Темурхўжа, сизнинг суҳбатингизни тинглаб, ҳазратнинг шу сатрларини ёд этиб ўтирибман. Ахир, қафасдан озод бўлган булбул ўзини қандай хис этса, сиз ҳам мана шундай бир ҳиссиёт билан яшаётирсиз. Чунки одамга Ватан дийдоридан кўра азизроқ, Ватан истиқболидан кўра табаррукроқ, муқаддасроқ нарса бўлмаса керак. Сизнинг пойкадамингиз бошланиши бўлсин, Ватан ҳам, Навоий ҳазратларининг шеърлари ҳам оханрабодек бағрига тортиб, бошимизни бириктириб, бағримизни бутун, кўксимизни тоғ қилиб турсин.

МУҲАРРИРИЯТДАН: Ушбу суҳбатда айтилгандек, турли иқлим, турли мамлакатларга тарқаб кетган ватандошларимиз, уларнинг бугунги авлодлари ҳаммиса Ватан ишқиде ёнганлар, унинг дардидан дардга ботганлар, ғамидан ғамлар чекканлар. Қайта қуриш шарофати ила ушбу кун уларга ғоявий муҳолиф, хоин, сотқин дея ёпиштирилган ёрлиқлар олиб ташланмоқда. «Ёшлик» ойномаси ана шундай ватандошлар билан яқин алоқалар ўрнатишга ва улар билан суҳбатларни ўз саҳифаларида ёришиб боришга ҳаракат қилади.

6

**TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 7K179**

Ҳабиба Абдуҳақимова

Ҳабиба АБДУҲАҚИМОВА — Фарғона вилоятининг Тошлоқ туманида туғилган. Кўкон Давлат педагогика институтини битирган. Шеърлари жумхурият мабуотида, «Булоқ кўз оқди», «Соғиниб яшайман» каби тўпламларда чоп этилган.

Майсалар

*Шарқираган сойни қуритган
Бетон қувур гапни уқмайди.
Бир қултум тиниқ сув ва тоза ҳаво
Излаб келган қушлар тирик қайтмайди.
Одамлар-чи?
Сўз чайнаш билан овора улар...
Нима қилсин?
Кетсамикан бош олиб
Ойга
Майсалар.*

* * *

*Тилинг йўқ деб дардимни тўкиб солсам сенга, тош,
Портлаб кетдинг чинқириб, йўқмиди сенда бардош?
Дилим нақши чизилиб қолибди оҳларингда,
Қилиб қўйдинг-ку ахир, сиримни сабога фош.*

* * *

*Юлдузларнинг бағрида истагим бўлди тугун,
Мажнунтоқ новдасида юрагим бўлди тугун.
Сув бўйига йлтириб, йиғладим тўйиб-тўйиб,
Балиқларнинг комида тилагим бўлди тугун.*

Ёлғиз ёл

*Ойлар тўлди, бағри тўлмади,
Йиллар ўтди, дарди ўлмади,
Ғамга тўйди, ишққа тўймади,
Бахт қушини учирган аёл.*

*Дурлар эмас, дўст керак унга,
Дунё эмас, жуфт керак унга.
Кузги гулдай мунғаяр кунга
Остонада бир ёлғиз аёл...*

Хотира кунда

*Тириклигида йўл
Пойлаган каби
Мунғайиб ётарди
Онанинг қабри...*